

i u Burgundiji i u Armancu. Na Balkanu, kad se Kotromanovići bune, tobožnji vrhovni gospodari svesni su da u Bosni nikoga nemaju, nego da moraju da vode pravi rat protiv čitave Bosne. To je plemenski duh slovenski, nasleđe od davnih slovenskih pređa s onu stranu Karpata, nasleđe koje nije lako moglo da bude modificirano s obzirom na konfiguraciju tla, koja je sa svojim odeljenim i teško prohodnim planinskim masivima, pogodovala čuvanju plemenskih partikularizama. Taj se plemenski duh kroz vekove odupirao svakom obrazovanju neke državne formacije, koja bi obuhvatala više nego pleme.

U Engleskoj, a i u anglosaškim državama uopće, zapaža se također u historiji jedan izvanredno jak otporni duh protiv svake težnje da se obrazuje jedna jaka centralna vlast, koja će da okupi razne oblasti i plemena, ali taj otpor ne polazi nikako od plemena, već od individuum. Individuum anglosaski odriče se teško i ne bez otpora i najmanjeg parčeta vlasti, koju središnja sila za se traži. Njegov je neukroćeni individualizam gotovo anarhičan, a ako taj duhovni anarhizam, prirodan rasi, a potenciran još protestantizmom, nije sprečio taj čudnovati narod na kraju krajeva da obrazuje najsilniju imperiju, potreba je tome tražiti objašnjenje u političkoj odgoji, koju so izvršili vekovi borbi, a koja je na koncu učinila belodanim da se najsilnija odbrana protiv svakog zahvata vlasti nalazi u poštovanom individualizmu svakog pojedinca. Iz toga saznanja rodilo se ubeđenje o nuždi međusobne podrške svih individua, pa dosledno o potrebi sporazuma tih individua. U tome smislu može se reći da je engleska država, — valjda jedini slučaj — neka vrsta Rousseau-vog društvenog ugovora. Sasvim drukčija bila je politička evolucija balkanskih Slovena.

Kod njih nosilac otpora nije nikad bio individuum, već pleme ili neka slična krvna zajednica. Ta je zajednica vodila taj otpor uvek za svrhe i u interesu te zajednice, nikako u interesu individuum. Sloveni, došavši iz svojih pradedovskih stepa s onu stranu Karpata u Podunavlje, rano su se, pod uticajem helensko-rimske civilizacije i hrišćanske Crkve, upoznali s pojmom Države, velike, univerzalne, jake. Ideju su prihvatili, a prihvatili su je sa nepoverenjem i nećkanjem. U vrhovima nužda Države se u toku prvih vekova po dolasku sve više shvaća i prihvaća, ali za to neće nijednog časa da prestane otpor iz dubina narodnih, gde još moćno dejstvuju iskonske anarhične tradicije rasne, koje nisu nikad poznale ni priznale nekakvu političku organizaciju iznad one, koju je predstavljala krvna veza organizovana u pleme. Ni odlučne pobede jedne ili druge od te dve tendencije, ni sintetičkog kompromisa između njih u vekovima, koji su prethodili turskoj invaziji. Ako se za trajanja te invazije osećaj nacionalne zajednice formirao ili barem ojačao, a antagonistički duh zamro, ne treba smetati s uma da, kad su se pojavila ona dva jezgra nacionalnih država, Kneževina Srbija i Kneževina Crna Gora, stari se duh partikularistički pojavio također. Tu treba da se traže osnovni razlozi rivaliteta između dve srpske države, kao i otpora crnogorskih plemena protiv Kneza Nikole, dalmatinskog autonomaštva protiv narodnog pokreta za prisajedinjenje sa Hrvatskom. Tu opet treba tražiti razloge, skrivene,